

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Сливка Любов Зеновіївна

УДК 821.161.2 - 6.09

**ТЛУМАЧЕННЯ БУТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ
У ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ:
СМИСЛОВІ АСПЕКТИ**

10.01.01 – українська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Іванишин Петро Васильович,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри української літератури та теорії
літератури

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Бикова Тетяна Валеріївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри української літератури

кандидат філологічних наук, доцент
Шевель Наталія Олександрівна,
Національний медичний університет
ім. О. О. Богомольця,
доцент кафедри україністики

Захист відбудеться «27» грудня 2016 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26. 053. 22 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «26» листопада 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. Д. Осьмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вісниківство, котре сучасні дослідники не випадково окреслюють як вельми значущий «понадчасовий феномен» (О. Баган), постійно перебуває в полі зору новітнього українського літературознавства. Перманентні звернення до цього ідейно-естетичного явища в добу незалежності закономірні й зумовлені низкою загальнокультурних і суто гносеологічних причин: культурно-історичними обставинами постколоніального буття, драматично ускладненими останнім часом низкою внутрішніх і зовнішніх конфліктів; специфікою епістемологічних пошуків і необхідністю методологічного оновлення національної науки про літературу; бажанням реінтерпретувати попередні літературні періоди; іманентною потребою наукового розуму в освоєнні націотворчих художніх, філософських, наукових досвідів та ін.

У цьому контексті однією з найбільш актуальних вісниківських персоналій (поруч із Д. Донцовим, Ю. Кленом, Ю. Липою, Є. Маланюком, Л. Мосендзом, О. Ольжичем та ін.) є постать Олени Теліги (1906–1942). Попри наявність доволі значної кількості досліджень (Б.-І. Антонич, О. Астаф'єв, О. Баган, М. Богачевська-Хом'як, Ю. Бойко (Блохин), Б. Бойчук, Т. Голембовська, І. Денисюк, В. Державин, О. Жданович (Штуль), М. Жулинський, П. Іванишин, Г. Ільєва, М. Ільницький, Ю. Клен, О. Климентова, Ю. Ковалів, М. Крупач, Ю. Лавріненко, Н. Лисенко, О. Лятуринська, Є. Маланюк, Н. Миронець, В. Моронець, М. Неврлий, О. Омельчук, Є. Онацький, В. Просалова, Б. Рубчак, Т. Салига, Г. Сварник, Б. Червак, Г. Черінь, Ю. Шерех (Шевельов), О. Юрчук, І. Яремчук та ін.) спадщина письменниці потребує подальшого вивчення. І на це, на наш погляд, окрім окресленої вище загальнокультурної, є ще принаймні три основні причини.

По-перше, йдеться про інтерпретаційну невичерпність хоча й незначної за обсягом, але герменевтично багатогранної художньої творчості поетеси. По-друге, у сучасному літературознавстві спостерігається активне зацікавлення проблемами жіночого буття в межах художніх творів і творчості жіночк-літераторок. При цьому чимало досліджень здійснюється на базі гендерних студій (В. Агеєва, Р. Веретельник, Т. Гундорова, О. Забужко, Н. Зборовська, С. Павличко та ін.), однак потребують епістемологічного поживлення інші методологічні потрактування жіночої екзистенції, зокрема герменевтичні, семіотичні, постколоніалістичні, націологічні та ін. По-третє, абсолютна більшість наявних телігознавчих праць стосується поезії або біографії авторки.

Тож відчутним є брак системних, герменевтичних прочитань творчості О. Теліги як цілісного явища, у якому лірична поезія розглядається не редуковано, феноменологічно, а постає хоча й самобутньою та найбільш відомою, але однією з частин, вписаною в прозовий, літературно-критичний та есеїстично-публіцистичний дискурси.

Таким чином, *актуальність теми* дослідження зумовлена постійним зацікавленням вісниківством як класичним феноменом, не до кінця розкритими глибинами значення поезії О. Теліги, потребою в комплексній, інтегральній, герменевтичній інтерпретації сенсу жіночого буття в її ліричній, епічній, літературно-критичній та публіцистичній спадщині, осмисленій як цілісне явище.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка в річищі держбюджетної наукової теми «Націософська інтенціональність та її естетичні вияви в українській літературі ХІХ–ХХ століть» (2013–2014 рр.) (№ ДР: 0113U001232) та комплексної кафедральної теми «Українська література ХІХ–ХХІ століть у літературознавчих дискурсах: теоретичному, історичному, критичному, методичному» (№ ДР: 0114U005328). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 22 січня 2015 р.).

Мета роботи – окреслити та витлумачити структуру сенсу буття української жінки в поетичній, літературно-критичній та публіцистичній творчості Олени Теліги.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- окреслити загальні теоретико-методологічні та історіографічні аспекти тлумачення сутності жінки у творчості О. Теліги;
- з'ясувати можливість герменевтичного трактування сенсу жіночої екзистенції;
- виявити парадигму тлумачень жіночого існування у світовому, національному та власне вісниківському контекстах;
- осмислити тлумачення сенсу жіночого буття в спадщині О. Теліги в основних значеннєвих аспектах: патріотичному, політичному, інтимному;
- здійснити аналіз текстуально менше виражених смислових аспектів призначення української жінки (суспільно-родинного, художнього, релігійного) у творчості письменниці.

Об'єктом роботи є художні, літературно-критичні та публіцистичні твори О. Теліги, а також деякі листи.

Предметом дослідження є тлумачення характерних смислових аспектів жіночого буття у спадщині письменниці через простеження онтологічно-екзистенціальних зв'язків із феноменами батьківщини, свободи, мужчини, сім'ї, мистецтва й Бога.

Предмет дослідження зумовив і відповідну **теоретико-методологічну базу**. Передусім у роботі використовуються теоретичні та історичні досягнення вітчизняного та світового літературознавства, зокрема таких вісниківствознавців і телігознавців: С. Андрусів, О. Астаф'єв, О. Баган, Ю. Бойко (Блохин), Г.-Г. Гадамер, Я. Гарасим, А. Гуляк, І. Денисюк, В. Державин, В. Дончик, С. Дюрінг, М. Жулинський, Н. Зборовська, В. Іванишин, П. Іванишин, М. Ільницький, І. Качуровський, С. Квіт, Г. Клочек, Ю. Ковалів, М. Крупач, Е. Курціус, Л. Куценко, Н. Лисенко, О. Легка, Н. Мафтин, В. Моренець, Н. Миронець, І. Набитович, В. Панченко, О. Пахльовська, В. Погребенник, І. Руснак, Е. Саїд, Т. Салига, Г. Сварник, Л. Сеник, Г. Сивокінь, Ж. де Сталь, І. Фізер, Д. Чижевський, О. Юрчук та ін. З огляду на предмет дослідження окрему увагу звернено на вісниківський естетико-літературознавчий досвід (Ю. Вассиян, Д. Віконська, Н. Геркен-Русова, Д. Донцов, Ю. Клен, Ю. Липа, Є. Маланюк, О. Ольжич).

Залучено також досягнення у філософії, психології, націології, історії та культурології: Ю. Вассиян, О. Вейнінгер, М. Гайдегер, Й. Гейзінга, Й. Гессен, Й. Гьофнер, П. Дінцельбахер, Д. Донцов, Н. Еліас, Іван Павло II, В. Іванишин, Г. Касьянов, К. С. Люїс, Дж. С. Міл, Р. Мюшамбле, В. Розанов, А. Рубеніс, Д. де Ружмон, І. Франко, В. Янів та ін.

Методи дослідження. Домінантними методами дослідження стали герменевтика (зокрема метод націоекзистенціальної інтерпретації) та постколоніальна критика, за допомогою котрих проінтерпретовано проблему сенсу, окреслено парадигму осмислень жіночого буття, актуалізовано вісниківське розуміння призначення української жінки (у першому, другому та третьому розділах). Іншими методами студії стали: біографічний, за допомогою котрого простежено життєписний контекст творчості авторки (розділи 2 і 3); культурно-історичний, що дозволив окреслити діахронію трактування жіночого буття в контексті різних літературних традицій (перший розділ), націологічний, застосований для конкретизації національної специфіки смислових акцентів (перший, другий і третій розділи); компаративний, що посприяв виявленню суттєвих діалогічних аспектів творчості О.Теліги в порівнянні з інокультурними досвідами (підрозділ 1.2, а також другий і третій розділи)

підходи. З метою аналізу окремих аспектів художнього, літературно-критичного та публіцистичного дискурсів, епізодично використовуються також естетико-філологічний, феноменологічний, психологічний, культурологічний, аксіологічний методи (особливо в другому та третьому розділах).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у дисертації вперше в українському літературознавстві було: в ключових аспектах проінтерпретовано спадщину О. Теліги як певну смислову цілісність, як націоцентричну значеннєву систему крізь загальну призму проблеми буття української жінки; запропоновано комплексний герменевтичний підхід для тлумачення художньої, літературно-критичної та публіцистичної спадщини письменниці; верифіковано та експліковано структуру трактування О. Телігою сенсу жіночого буття, окреслено основні (патріотичний, політичний, інтимний) та другорядні (суспільно-родинний, художній, релігійний) смислові ідеї.

Практичне та теоретичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для написання історико-літературних та теоретико-літературних праць, що осмислюють історію міжвоєнної української літератури, передусім тих, у яких на методологічному рівні значна увага концентрується довкола проблем вісниківства, телігознавства, національно-езкистенціальної методології тлумачення, естетики націоналізму, дискурсу жіночої ідентичності. Крім того, результати дослідження можна використовувати у процесі читання нормативних історико-літературних курсів, спецкурсів чи спецсемініарів, зокрема тих, що присвячені вивченню літератури міжвоєнного періоду. Отримані результати також можна використовувати для вирішення теоретичних і методологічних проблем у контексті герменевтики та постколоніальної критики, а також для створення підручників і посібників для студентів гуманітарних спеціальностей, при написанні магістерських, дипломних, бакалаврських, курсових робіт, у практиці вчителів-словесників.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлені в доповідях на таких конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Василь Стефаник та українська культура кінця XIX–XX ст.» (Івано-Франківськ, 2011), Всеукраїнська наукова конференція до 140-річчя від дня народження Василя Стефаника «Карбівничий чистого металу» (Львів, 2011), XX ювілейна Міжнародна науково-практична конференція «Українознавство та всесвітня історія: теоретико-методологічні засади наукових парадигм» (Київ, 2011), XXV-та щорічна наукова франківська конференція «Іван Франко та Львівський університет» (Львів, 2011), Міжнародна наукова конференція «Ціннісні парадигми української літератури

XX століття (до проблеми методологічних, естетико-теоретичних та ідеологічних впливів на літературний процес)», присвяченої пам'яті Василя Іванишина (1944–2007) (Дрогобич, 2012), Всеукраїнська конференція з міжнародною участю «Націософська парадигма художнього універсуму Тараса Шевченка» (до 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка) (Дрогобич, 2013), на теоретико-методологічних семінарах імені Василя Іванишина (Дрогобич, 2014–2016), на щорічних наукових конференціях «Нагуєвицькі читання» (Дрогобич-Нагуєвичі, 2011–2016), а також на звітних наукових конференціях Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2011–2016).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 8 наукових статей, з них – 5 у фахових виданнях України, одна – у міжнародному виданні.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів (із відповідними підрозділами), висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел (204 позиції). Загальний обсяг дисертації – 219 сторінок, з них – 197 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** проаналізовано стан вивчення проблеми, обґрунтовано актуальність і сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено його теоретико-методологічну базу, з'ясовано наукову новизну отриманих результатів, їхнє теоретичне й практичне значення, наведено інформацію про апробацію, основні публікації за темою дисертаційної роботи, а також вказано її обсяг і структуру.

У першому розділі **«Сутність жінки: парадигма осмислень і вісниківська традиція»** здійснено огляд літератури з теми дисертації, проаналізовано методологічні та інтерпретаційні підходи до розв'язання проблеми, визначено напрями її вивчення, розкрито парадигму осмислень сутності жінки в літературі.

У підрозділі **1.1. «Трактування жіночої екзистенції у творчості Олени Теліги: історія питання і теоретико-методологічні аспекти інтерпретації»** окреслено основні історіографічні аспекти осмислення в українському літературознавстві жіночої екзистенції у творчості Олени Теліги. Загалом творчість письменниці належить до тих літературних досвідів, котрі були доволі активно присутні в літературознавчій свідомості XX і XXI століть. Тлумачення її творчості пройшло декілька основних етапів: етап прижиттєвий (Д. Донцов, Б.-І. Антонич, Ю. Клен та ін.), повоєнно-діаспорний (Д. Донцов, Ю. Шерех (Шевельов), Г. Черінь, О. Лятуринська, В. Державин, О. Жданович

(Штуль), Є. Маланюк, Ю. Бойко (Блохин), Ю. Лавріненко, Є. Онацький, Б. Бойчук, Б. Рубчак та ін.) та постколоніальний (О. Астаф'єв, О. Баган, М. Богачевська-Хом'як, Т. Голембовська, І. Денисюк, М. Жулинський, П. Іванишин, Г. Ільєва, М. Ільницький, О. Климентова, Ю. Ковалів, М. Крупач, Н. Лисенко, Н. Миронець, В. Моренець, М. Неврлий, О. Омельчук, В. Просалова, Т. Салига, Б. Червак, О. Юрчук, І. Яремчук та ін.). З'ясовано, що ці трактування є хоча й доволі численними, але переважно спорадичними, фрагментарними, інколи суперечливими, не завжди достатньо аргументованими й стосуються передусім поетичної спадщини письменниці. Тому вельми актуальним і перспективним є комплексне, різнорівневе й водночас смислове прочитання сутності жіночого буття в межах художньої, критичної та публіцистичної спадщини письменниці.

У роботі термін «тлумачення буття» вживається в низці методологічних значень. У герменевтичному плані таке трактування буде окреслюватися нами як розуміння, інтерпретація сенсу (чи смислу), у феноменологічному – як висвітлення інтенції (спрямованості, призначення, покликання), в аксіологічному – як осягнення фундаментальної цінності жіночого буття. Тому тлумачення жіночого існування у творчості О. Теліги розглянуто як сенс (сми́сл, і́стину), інтенцію (спрямування, мету) та цінність (ва́ртість) жіночого буття, котрі побутують на рівні глибинних значень у художніх, літературно-критичних і публіцистичних творах. Водночас відзначено, що сукупність соціальних знань про жінок у Європі варіювалася не лише в часовій перспективі, проходячи еволюцію в діахронному аспекті, а й синхронно – в межах кожної великої епохи. Ці знання залежали й від традиційних форм мислення, і від міжнаціональних (наприклад, релігійних чи естетичних) концептів, і від різних, часто суперечливих, філософсько-політичних уявлень притаманних тій чи іншій національній культурі. В українській ментальності, попри низку суперечливих моментів, синтез матриархальних та патріархальних елементів, традиційно склалося ідеалізоване уявлення про дівчину й жінку, а особливо матір та дружину як основу сім'ї, що, попри численні позитиви, мало й деякі негативні наслідки, оскільки спричинило певну фемінізацію українського характеру. Розгляд жіночої самості та жіночих питань у XIX – XX століттях переважно відбувався в контексті національної та соціальної проблематики.

У підрозділі **1.2. «Вісниківське розуміння буття жінки»** досліджено, що О. Теліга сформувався в межах вісниківської традиції творчості та інтерпретації, визначальним для котрої стали концепти й почуттєвість вольового націоналізму: традиціоналізм, ідеалізм, націоцентризм, волюнтаризм,

неоромантизм та національно-екзистенціальні принципи мислення. Вісниківське тлумачення жінки формувалося в жорстоких обставинах національно-визвольної боротьби, а тому заперечувало сентименталізм, пасивність, розніженість, космополітизм, російщину, примітивність, простонародність та ін. – усе те, що відволікало, перешкоджало чи унеможлиблювало національну емансипацію. Натомість поруч із ніжністю, любов'ю чи еротичністю, утверджувалися такі риси української жінки як патріотизм, мужність, розумність, активність, безкомпромісність, героїзм, гордість, вірність, свободолюбство, твердість, ненависть до ворогів, посвята, честь, дисциплінованість.

Жінка розглядалася у вісниківському дискурсі передусім як друг, товариш чи «дорадниця чоловіка» (Д. Віконська). З'ясовано, що вісниківці особливо акцентували на тому, що в українській традиції, як і на Заході, ще від Середніх віків (або й давніше) сформувався «культ жінки» (Д. Донцов, Ю. Липа), що суттю жінки є «духовне материнство» (Ю. Липа), що особливо вартісними рисами жінки є націотворчість матері (Ю. Липа) та «жіноча мужність» (Є. Маланюк).

У другому розділі **«Основні сенси українського жіночого буття у творчості Олени Теліги: художній, літературно-критичний, публіцистичний виміри»** здійснено аналіз структури основних значеннєвих аспектів фемінного існування у творчості Олени Теліги. Основну увагу зосереджено на художніх, літературно-критичних та публіцистичних творах.

У підрозділі **2.1. «Жінка і батьківщина (нація): патріотичний (націологічний) аспект сенсу жіночого буття»** з'ясовано, що в тлумаченні О. Теліги патріотизм є основною смисловою ідеєю в житті жінки. Очевидно, що національна свідомість і патріотичні почуття в авторки актуалізувалися після еміграції та навчання у Празі, а також через входження до вісниківського кола авторів. При цьому розуміння батьківщини узгоджене у поетеси з національною та світовою гносеологічною традицією. Батьківщину варто розглядати і як ситуативний синонім щодо нації, і як її (нації) метонімію. У герменевтичному сенсі батьківщина виступає і як сутність буття людини, і як еквівалент буття взагалі. В українській літературній герменевтиці батьківщина – це ще й онтологічна чи духовна матір стосовно людини.

І в поезії («П'ятнадцята осінь», «Пломінний день»), і в публіцистиці О. Теліга показує дефективний тип існування зденаціоналізованих, байдужих до долі батьківщини індивідів й утверджує буттєве закорінення в батьківщину та націю. У публіцистиці («Якими нас прагнете?», «Розсипаються мури», «Братерство в народі») письменниця критикує відчужені від національного

екзистування феміністичний та старопруський жіночий ідеали – емансипантки чи Андромахи (обмеженої винятково сімейним колом матері). У такий спосіб перший важливий сенс буття української жінки можна окреслити як патріотичний чи націологічний. Він конкретизується у творчості О. Теліги так: жінка повинна бути патріоткою, відчувати й культивувати в родині та суспільстві глибокий, буттєвий зв'язок зі своєю батьківщиною та нацією.

У підрозділі **2.2. «Політичний смисловий аспект жіночого існування (жінка і свобода)»** виявлено, що смислова проблема свободи була вельми важливою в житті й творчості письменниці. Свою індивідуальну свободу О. Теліга вирішує підпорядкувати суворій організаційній дисципліні заради свободи нації, вступивши в ОУН. З'ясовано, що для розуміння проблеми свободи жінки в О. Теліги найважливішим є саме політичний контекст – контекст національно-визвольного руху. Лірична поезія авторки («Гострі очі, розкриті в морок...», «Усе – лише не це! Не ці спокійні дні...», «Вечірня пісня», «Чорна площа», «Засудженим», «Поворот», «Напередодні») скеровує реципієнта до осягнення низки глибинних сенсів жіночої свободи. Насамперед, щоб бути вільною українська жінка повинна вміти внутрішньо звільнитися від несприятливих обставин існування на чужині («безжурного танку» чи «сірих днів»), що є передумовою для формування характеру, здатного до «перемоги» – звільнення поневоленої батьківщини через «бурю» відважного чину.

Ще один смисловий аспект жіночої свободи «в ім'я», полягає у зміцненні «вільного, розкутого серця» чоловіка, у натхненні його на воїнський чин, у готовності стати поруч у боротьбі за шляхетну справу. Інший свободотворчий аспект жіночого буття виявляється в контексті життя всього молодого покоління українців («сотень окрилених ніг»): бути вільною – це наслідувати героїчний чин. Крім того, справжня свобода молодої української людини – і чоловіка, і жінки – їх нормальне, повнокровне життя можливі лише через участь у політичному русі та національно-визвольній боротьбі, через звільнення батьківщини. Бо по-справжньому бути вільним можна лише в межах того, що ще Т. Шевченко називав «нашою... землею» – на території вільної від окупанта України.

Набагато чіткіше, більш явно політичний і націологічний аспекти феномену свободи витлумачуються авторкою в літературно-критичних та публіцистичних творах («Рецензія на брошуру Юрія Липи», «Сила через радість», «Вступне слово на академію в честь Івана Мазепи», «Партачі життя»). Молода людина (а значить, і жінка), щоб бути вільною, повинна належати до визвольного руху свого народу: через готовність стати провідником революційних мас, культивування героїчних національних традицій,

наслідування національних героїв, «творців життя», і поборення шкідливих, деструктивних традицій «партачів життя». З'ясовано, що наявність особистої свободи жінки для О. Теліги прямо залежить від свободи національної, через участь у культурній та політичній боротьбі свого народу в дусі ідеалів вольового націоналізму міжвоєнної доби.

У підрозділі **2.3. «Інтимний аспект трактування жіночої екзистенції: жінка і мужчина»** виявлено, що важливий смисловий аспект жіночого буття в О. Теліги стосується інтимної сфери й безпосередньо пов'язаний із особистісним буттям чоловіка. Досліджено, що інтимний сенс є третім, поруч із патріотичним та політичним, найосновнішим елементом жіночого буття в інтерпретації авторки. Не випадково інтимна лірика часто стає синонімом лірики любовної, а з часів Античності й до сьогодні мислителі та дослідники розрізнили чотири основні типи любові: 1) «ерос» – любов-пристрасть, котра передбачає повне вбирання в себе об'єкта кохання; 2) «філія» – любов-дружба; 3) «сторге» – родова любов, що виникає на основі органічних (кровних, природних) зв'язків (любов батьків та дітей, чоловіка і дружини, громадянина та батьківщини); 4) «агапе» – розумна й духовна любов, любов-повага.

Найбільш прямі та відверті трактування поняття «любов» спостерігаємо насамперед в епістолярії письменниці, особливо ж у листах до близької подруги Н. Лівницької-Холодної (протягом 1932–33 років). У них ідеться про складнощі щирої дружби між інтелегентними жінками, про присутність еротичної складової в приятелюванні чоловіка та жінки, про дружбу та кохання між чоловіком і жінкою. Для О. Теліги принциповими речами в стосунках із Н. Лівницькою-Холодною стають ідеалістичні феномени: глибокий патріотизм, любов до літератури, поетичний хист, життєлюбність, гостре відчуття кохання, що характеризують психотип авторки як виразно романтичний.

Інтимна проблематика – одна із ключових у поетичному доробку письменниці. Ця велика група поезій ділиться на три тематичні підгрупи: еротичного кохання («Весняне», «Літо», «Подорожній», «Я руці, що біла не пробачу...», «Чужа весна», «Відвічне» та ін.), дружби й побратимства («Життя», «Махнуть рукою! Розіллять вино!..», «Соняшний спогад») та поєднання еросу та філії в стосунках із чоловіками («Сонний день», «Не любов, не примха й не пригода...», «Мужчинам», «Відповідь»).

В еротичному сенсі кохати – це отримувати та дарувати радість; сумувати від розлуки з коханим, але при цьому слати йому не біль чи сльози, а «весняний вітер» свого сміху; глибоко вбирати в себе об'єкт кохання, пам'ятаючи і цінуючи навіть минулу пристрасть. При цьому на таке сильне почуття героїні не може претендувати чоловік-чужинець. Свою специфіку має і трактування

любові-філії. З одного боку, дружба жінки може стати в нагоді чоловікові, даючи йому могутню морально-духовну підтримку в життєвих перипетіях. Водночас можна спостерегти, що й сама лірична героїня потребує дружньої підтримки з боку чоловіка. У межах стосунків із деякими друзями виникає особливий тип почуття – ерософілія (коли любов-дружба поєднується із еросом). Такий тип почуття оголює певні тілесні прагнення, але водночас виявляє також і духовну сутність стосунків між жінкою та чоловіком. У творах «Мужчинам» і «Відповідь» ерософілія стає однією із сутнісних рис жіночого буття, формулою покликання жінки. Призначення жінки має подвійну природу. По-перше, жіноча душа постає «криницею» чоловічої міцї, «сріблом ніжних слів», «медоносним соком» «іскристого» життя, дарувальницею «радості життя». Однак поетеса зображає ще один важливий аспект буття жінки: рішучу готовність «без металевих слів і без зітхань даремних» наслідувати героїчний чоловічий чин.

Схожим чином, проте більш розгорнуто, трактує О. Теліга й «жіночий ідеал» у своїй публіцистиці, свідченням чого є програмове есе «Якими нас прагнете?». У цій праці об'єктом критичного тлумачення стають три поширені жіночі типи: «рабиня» (Андромаха), «вамп» (вакханка) і «товариш» (амазонка). На противагу критикованим типам жінок, поетеса пропонує власне розуміння ідеалу української жінки, жінки, котра живе не лише інтересами родини, а й інтересами нації і при цьому займає активну життєву позицію. Таким чином, О. Теліга підводить читача до чіткого розуміння власного жіночого ідеалу, ідеалу, у котрому гармонізовано три важливі для неї типи любові: пристрасть (ерос), сімейну та патріотичну любов (строге) і любов-дружбу (філію), що проявляється у спільній з чоловіками національній справі – боротьбі за свободу батьківщини.

У третьому розділі «Другорядні сенси жіночої екзистенції в літературній інтерпретації Олени Теліги» проаналізовано підрядні смислові аспекти жіночого буття в тлумаченні письменниці.

У підрозділі 3.1. «Жінка і сім'я: суспільно-родинний аспект сенсу фемінного буття» виявлено, що окрім основних смислових моментів, пов'язаних із феноменами батьківщини, свободи та чоловіка, у творчості О. Теліги ми можемо спостерегти й інші, виражені менш яскраво, однак теж важливі для тлумачення письменницею жіночого буття. Ці інші аспекти насамперед кореспондують із сім'єю, мистецтвом та Богом і тому виражають суспільно-родинний, художній та релігійний сенси. Специфіка їх ідентифікації та дослідження полягає в тому, що, попри свою значущість, вони рідко отримували повновартісне текстуальне вираження, а були присутніми

епізодично в різних творах. Хоча в деяких поезіях, критиці, листах та есе могли домінувати.

З'ясовано, що родинний сенс займає достатньо важливе місце в розумінні О. Телігою жіночого буття. У цьому їй, без сумніву, допоміг і власний досвід сімейного життя із М. Телігою. Загалом трактування письменницею родини перегукується й з українським традиційним розумінням, і з тими європейськими трактуваннями, котрі розглядали родину як базову структуру суспільства. У поетичних творах («Вірність», «Чоловікові», «На п'ятім поверсі») важливою рисою для жінки-дружини постає вірність коханому. Вищий сенс сімейного буття для жінки-дружини – бути готовою до спільної із чоловіком участі в небезпечному, але радісному національно-визвольному чині. Тут цілком очевидно, що сімейна любов-строге співіснує й підпорядковується строге патріотичній – любові до батьківщини.

Одружена жінка повинна дивитися на себе, на свою сім'ю як на духовну матір нації, на сторожа «цілоти, щастя й могутности більшої родини – нації» («Якими нас прагнете?»). Найбільш повно проблему сімейної реалізації українки та конкретизацію поняття жіночості О. Теліга поставила в доповіді «Сліпа вулиця (Огляд жіночої преси)». Справжнє призначення української жінки цілком визначається специфікою та умовами українського буття, а тому вона мусить синтезувати патріотичний і родинний виміри: бути помічницею мужчин у націотворчому чині (у будіванні та визволенні свого краю) і водночас господинею в чоловічому житті.

У підрозділі **3.2. «Художній аспект інтерпретації жіночого існування: жінка і мистецтво»** з'ясовано, що естетичний ідеал жінки-митця в О. Теліги розвивався в межах вісниківської неоромантичної теорії мистецтва і стосувався однаково творчих чоловіків та жінок. Однак письменниці вдалося по-своєму розвинути цю теорію та зробити низку оригінальних ідейних акцентів, котрі цілком можуть вважатися вираженням націоцентричної позиції жінки-письменниці. Загалом О. Теліга разом зі своїми митцями-побратимами була «лицарем Граалю» (Ю. Клен), охоронцем національної культури, національного буття взагалі, реалізуючи в художній сфері шевченківський національно-екзистенціальний заповіт щодо слова «на сторожі» «малих отих рабів німих».

Досліджено, що в листах (до Д. Донцова, Н. Ливицької-Холодної, Б.-І. Антонича) доволі чітко виявляються такі трактування літераторкою письменницького ідеалу, сенсу художності взагалі: прагнення до художньої фіксації сучасності, «живого життя» з усіма його нюансами, пошана до «інтелігентних митців», «оригінальних» і «культурних», котрих бракувало тогочасній українській літературі, несприйняття естетики етнографічного

примітивізму, критика письменницького ремісництва, утвердження відповідальності письменника, відповідності проголошуваних ідей його справам, потяг до художнього поєднання жіночості та мужності, відмежування від вираження в поезії «жіночої самозакоханості».

Установлено, що в критичних працях та літературно-публіцистичних есе («Сила через радість», «До проблеми стилю», «Партачі життя», «Книжка – духовна зброя», «Прапори духу», «Нарозтіж вікна!» та ін.) О. Теліга виражає естетичні та літературознавчі ідеї, спільні для всіх митців – і для чоловіків, і для жінок. Їй притаманне заперечення феміністичної потреби в якійсь окремій «жіночій» літературі та утвердження художнього та життєвого фемінного ідеалу не як «рабині», «вампа» чи «амазонки», а як справжньої жінки – «рівновартісного і вірного союзника чоловіка» в боротьбі за життя і націю.

О. Теліга чітко формулює основні смислові принципи чи «завдання» нового мистецтва, котрі можна узагальнити таким чином: 1) «віднайдення не розплесканої пересічності, а правдивих глибин і висот української духовності і створення для них стрункої і незнищимої форми»; 2) «віднайдення всіх тих цінностей, які б скріплювали, а не розслаблювали душу нації»; 3) «відшукати всі ті великі почування, які намагався різними способами знищити наш ворог»; 4) культивувати «глибоку, непримириму і творчу» ненависть до ворога і водночас «велику й мужню любов до своєї нації, до свого минулого, до свого народу і до всього великого і шляхетного»; 5) «підхопити і піднести високо прапори... героїв, прапори найліпшого вияву нашої національної духовності»; 6) «виховувати... сильних і твердих людей української нації, що вміють жити, творити і умирати для своєї батьківщини».

Важливим видається також зауважити, що у своїй націософській теорії «бойового», неоромантичного мистецтва письменниця постійно наголошує на гармонії героїчного, націоцентричного змісту та витонченої форми («шляхетної простоти»). Тобто однією з ключових вимог до митців стає поєднання високої ідейності з естетичною майстерністю.

У підрозділі **3.3. «Релігійний смисловий аспект жіночого екзистування (жінка і Бог)»** з'ясовано, що ще одним важливим аспектом трактування О. Телігою сенсу жіночої екзистенції є аспект християнський, пов'язаний із збагненням Божої присутності в житті людини. На нього рідко звертають увагу біографи та дослідники творчості письменниці й це певним чином виправдано: він нечасто виражається явно, експліцитно, тим більше в жанрових формах есе, публіцистики, критики чи листів. Однак смислове питання – у чому полягає релігійний сенс жіночого буття? – таки присутнє в поетичній творчості О. Теліги, на що першим указав Д. Донцов.

Не зважаючи на відсутність ширших та явних тлумачень смислових релігійних питань в есе, публіцистиці, літературній критиці чи вцілілих листах О. Теліги, в імпліцитній формі вони присутні в поетичній спадщині авторки («Ніч була розбурхана та тьмяна...», «Моя душа й по темнім трунку...», «Безсмертне», «1933–1939», «Не треба слів. Хай буде тільки діло», «Лист»).

Цілком можна погодитися з концепцією поезії О. Теліги в Д. Донцова як релігійно-містичного, глибоко християнського явища. Дійсно, у неї спостерігаємо подекуди явне, але набагато частіше приховане естетичне вираження «знаків» священного, з котрого, згідно онтогерменевтичної теорії, можна відчитати суть і сенс Божественного та Бога. Загалом, релігійний сенс жіночого буття в поезії О. Теліги є виразно християнським і виражається в тому, щоб приймати Божі дари та навіть удари, зважати на Боговизначеність життєвого шляху, стоїчно переживати різні життєві нещастя («темну розпач»), бути вдячною Творцеві за його дари, найбільшими із яких є «світлий дар» кохання та можливість загинути «гарячою смертю» в боротьбі за звільнення батьківщини.

У **Висновках** концептуально узагальнено основні результати тлумачення основних смислових аспектів буття української жінки у творчості Олени Теліги.

Призначення жінки у творчому доробку О. Теліги визначається у межах трьох основних аспектів: сенс (у розумінні істини, смислу), інтенція (мета, істина) та цінність (вартісність) жіночого буття, які осмислюються у художніх, публіцистичних та літературно-критичних творах письменниці.

Сенс буття жінки інтерпретується авторкою як мета та сутність жіночого існування. Основними позиціями творчості О. Теліги стали концепти вольового націоналізму: традиціоналізм, ідеалізм, націоцентризм, волюнтаризм, неоромантизм та національні принципи мислення. В інтерпретуванні буття української жінки у поетичному доробку авторки переважають три основні (патріотична, політична, інтимна) та три підрядні (суспільно-родинна, художня, релігійна) смислові ідеї.

Згідно з твердженням О. Теліги основною смисловою ідеєю в житті жінки, безумовно, є патріотизм. У творах (зокрема у поезії і публіцистиці) авторка змальовує зовсім інший тип існування зденаціоналізованих, байдужих до долі батьківщини жіночої статі і утверджує буттєве закорінення в націю. Поетеса вважала, що жінка повинна бути передусім патріоткою, виховувати та розвивати ціннісний зв'язок зі своєю батьківщиною та нацією.

У житті і творчості письменниці однією із визначальних є проблема свободи. В тлумаченні поняття «свободи» О. Теліги найважливішим

вирізняється політичний контекст – аспект національно-визвольного руху, який домінував у світогляді авторки та сприяв її творчому зростанню. Особиста свобода жінки у її творчості асоціюється з національною свободою і досягається шляхом ведення культурної та політичної боротьби свого народу в дусі ідеалів вольового націоналізму.

Не менш важливим елементом жіночого буття в інтерпретації поетки є інтимний сенс. Зокрема, в авторському епістолярії простежується пряме трактування поняття «любов» (особливо у листах до Н.Лівицької-Холодної). Основна тематика листів полягає у тлумаченні понять «дружба між інтелектуальними людьми», «дружба та кохання між чоловіком і жінкою».

О. Теліга підводить читача до чіткого розуміння власного жіночого ідеалу, ідеалу, в котрому гармонізовано три важливі для неї типи любові: пристрасть (ерос), сімейну та патріотичну любов (строге) і любов-дружбу (філію), що проявляється в спільній з чоловіками національній справі – боротьбі за свободу батьківщини. Поетеса пропонує власне розуміння ідеалу української жінки – тієї, котра живе не лише інтересами родини, а й інтересами нації і при цьому займає активну життєву позицію. Це героїчний, козацький, лицарський, романтичний тип націоналістки, в якому питома жіночість поєднується із мужністю. Жінка повинна бути діяльною, свідомою, жіночною, повинна бути «відмінним, але рівновартісним і вірним союзником чоловіка в боротьбі за життя, а головне – за націю».

Справжнє призначення української жінки цілком визначається специфікою та умовами українського буття, а тому вона мусить синтезувати патріотичний та родинний виміри: бути помічницею чоловіка у націотворчому чині (у будівництві та визволенні свого краю) і водночас господинею в чоловічому житті.

Естетичний ідеал жінки-митця в О. Теліги розвивався у межах вісниківської неоромантичної теорії мистецтва й стосувався однаково творчих чоловіків та жінок. У критичних працях та літературно-публіцистичних есе О. Теліга виражає естетичні та літературознавчі ідеї, спільні для усіх митців. Авторка визначає провідні смислові концепти нового мистецтва: 1) пошук основних принципів української духовності – цінностей, котрі б єднали націю, – і створення для них єдиної форми; 2) збереження основних принципів національного почуття; 3) плекання і розвиток любові до своєї нації, минулого, народу, а також культивування ненависті до ворога; 4) виховання національної духовності, поваги до героїв нації. При цьому однією з ключових вимог до митців стає поєднання високої ідейності із естетичною, формотворчою майстерністю.

Релігійний сенс жіночого буття в поезії О. Теліги є виразно християнським. Адже він означає приймати Божі дари та навіть удари, зважати на Боговизначеність життєвого шляху, стоїчно переживати різні життєві нещастя, бути вдячною Творцеві за його дари, найбільшими із яких є дар кохання та можливість загинути в боротьбі за звільнення батьківщини.

Осмислення сенсу жіночого буття на основі досвіду націософської герменевтики дозволяє комплексно дослідити явище вісниківства, зокрема його філософських та естетичних ідеалів, а також висвітлити смислові аспекти феномена жіночої ідентичності в українській літературі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Сливка Л. З. Жіноче закорінення у батьківщину і націю у текстах Олени Теліги / Л. З. Сливка // *Spheres of culture*. – Lublin 2015. – № 11. – С. 151–159.
2. Сливка Л. З. Родинний сенс жіночого буття у творчості Олени Теліги / Л. З. Сливка // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія: Літературознавство. – Тернопіль, 2015. – Вип. 43. – С. 147–157.
3. Сливка Л. З. Осягнення жіночої свободи в художніх творах Олени Теліги / Л. З. Сливка // *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2015. – Вип. 142. – С. 101–106.
4. Сливка Л. З. Жінка і Бог в інтерпретації О. Теліги: релігійний аспект / Л. З. Сливка // *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича* : зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. – Чернівці : Рута, 2015. – Вип. 770 : *Слов'янська філологія*. – С. 142–148.
5. Сливка Л. З. Політичний та націологічний аспекти феномену свободи в літературно-критичних і публіцистичних творах Олени Теліги / Л. З. Сливка // *Вісник Черкаського університету*. Серія: Філологічні науки. – Черкаси, 2016. – № 1. – С. 59–67.
6. Сливка Л. З. Любовні мотиви в епістолярії Олени Теліги / Л. З. Сливка // *Молодий вчений*. – 2016. – № 10. (37). – С. 200–204.

Додаткові публікації:

1. Сливка Л. З. Рецепція та інтерпретація українського класичного письменства у метадискурсі Ю. Бачі / Л. З. Сливка // *Молодь і ринок*. – 2014. – № 4. – С. 147–151.

2. Сливка Л. З. Естетичний ідеал жінки-митця в творчості Олени Теліги / Л. З. Сливка // Теорія літератури: концепції, інтерпретації: наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології, каф. теорії л-ри, компаративістики і літ. творчості; ред.-кол. Л. В. Грицик (голова)[та ін.] – К.: Логос, 2015. – С. 209–217.

АНОТАЦІЇ

Сливка Л. З. Тлумачення буття української жінки у творчості Олени Теліги: смислові аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертація окреслює та інтерпретує сенс буття української жінки в поетичній, літературно-критичній та публіцистичній творчості О. Теліги. Уперше в українському літературознавстві було в ключових аспектах проінтерпретовано спадщину О. Теліги як певну смислову цілісність крізь загальну призму проблеми буття української жінки. Авторкою було запропоновано комплексний герменевтичний підхід для тлумачення художньої, літературно-критичної та публіцистичної творчості письменниці-націоналістки як націоцентричної смислової системи, верифіковано та експліковано трактування О. Телігою сенсу жіночого буття в межах основних (патріотичному, політичному, інтимному) та другорядних (суспільно-родинному, художньому, релігійному) для її мислення аспектах.

Визначено загальні теоретико-методологічні та історіографічні аспекти тлумачення сутності жінки у творчості О. Теліги; з'ясовано можливість герменевтичного трактування сенсу жіночої екзистенції; виявлено парадигму тлумачень жіночого існування у світовому, національному та власне вісниківському контекстах; осмислено тлумачення сенсу жіночого буття в спадщині О. Теліги в основних значенневих аспектах: патріотичному, політичному, інтимному; здійснено аналіз текстуально менше виражених смислових аспектів призначення української жінки (суспільно-родинного, художнього, релігійного) у творчості письменниці.

Ключові слова: герменевтичне трактування, сенс буття, націоцентрична смислова система, жіноча екзистенція, патріотичний аспект, політичний аспект, інтимний аспект, смисловий аспект.

Сливка Л. З. Толкование бытия украинской женщины в творчестве Елены Телиги: смысловые аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени Н. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация определяет и интерпретирует смысл бытия украинской женщины в поэтическом, литературно-критическом и публицистическом творчестве Е. Телиги. Впервые в украинском литературоведении было в ключевых аспектах проинтерпретировано творчество Е. Телиги как некую смысловую целостность через общую призму проблемы бытия украинской женщины. Впервые было предложено комплексный герменевтический подход для толкования художественного, литературно-критического и публицистического творчества писательницы-националистки как националистической смысловой системы. Были также верифицированы и эксплицированы трактовки Е. Телиги смысла женского бытия в пределах основных (патриотическом, политическом, интимном) и второстепенных (общественно-родственном, художественном, религиозном) для ее мышления аспектах.

Определены общие теоретико-методологические и историографические аспекты толкования сущности женщины в творчестве Е. Телиги; выяснено возможность герменевтической трактовки смысла женской экзистенции; выявлено парадигму толкований женского существования в мировом, национальном и собственно весниковском контекстах; осмысленно толкование смысла женского бытия в творчестве Е. Телиги в основных смысловых аспектах: патриотическом, политическом, интимном; осуществлен анализ текстуально меньше выраженных смысловых аспектов назначения украинской женщины (общественно-семейного, художественного, религиозного) в творчестве писательницы.

Ключевые слова: герменевтическая трактовка, смысл бытия, националистическая смысловая система, женская экзистенция, патриотический аспект, политический аспект, интимный аспект, смысловой аспект.

Slyvka L.Z. The interpretation of Ukrainian woman's being in Olena Teliha's creative works: significant aspects. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: speciality 10.01.01 – Ukrainian literature. – National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. – Kyiv, 2016.

The woman's mission in O. Teliha's creative works should be methodologically considered within three closely related concepts: the sense (the meaning, the truth), the intention (the direction, the purpose) and the value (the worth) of women being, which exist at the level of depth, evident and covert meanings in artistic, literary-critical and publicistic creative works of the writer. Thus, belles-lettres texts are considered as the environment of meaning, and the meaning (the sense) itself is considered as the deep meaning of the work (the creation). The woman's mission (the sense) is interpreted in this research as the intention, the truth and the aim of women being (existence).

In the interpretation of Ukrainian woman's being in O. Teliha's works one can find three fundamental (patriotic, political, intimate) and three contractor (social, family, art, religious) significant ideas through the correlation of the Motherland (the nation), freedom, man's being, family, art and God.

According to O. Teliha's interpretation, patriotism is the first and the basic significant idea in a woman's life. O. Teliha shows defective type of the existence of indifferent to the fate of Motherland individuals and also consolidates Motherland and nation existential rooting. Patriotic sense is concretized in O. Teliha's works in the following way: a woman should be a patriot, should feel and cultivate deep existential relationship with her motherland and nation in her family and society.

The presence of personal woman's freedom for O. Teliha depends on national freedom through the participation in cultural and political struggle of the nation in the spirit of the ideals of volitional nationalism of interwar period.

O. Teliha leads the reader to clear understanding of her own feminine ideal, the ideal in which are harmonized three important types of love for her: passion (eros), family and patriotic love (storge) and love-friendship (filia), which appear in the fight for the freedom of the Motherland. The writer suggests her own understanding of the ideal of Ukrainian woman, a woman who lives by not only the interests of the family, but also the interests of the nation and thus takes a proactive stance. This is a heroic, Cossack, knightly, romantic type of a woman-nationalist, in which this specific femininity is combined with courage. A woman should be active, conscious, feminine, should be «excellent, but equally valuable and loyal ally of a man in the struggle for life, and mostly in the struggle for the nation. »

Family sense also takes quite important place in O. Teliha's interpretation of woman's being. The true wife is always ready for all life's problems, adventures, joys and troubles, everyday life routine but only together with her husband. The higher sense of family life for a woman, a wife is to be ready to the joint participation of a man in the dangerous but joyful national liberation rank. It is obvious here that family love-storge is subjected to patriotic love-storge (love to the Motherland). The real mission of Ukrainian woman is defined by specific conditions of Ukrainian life, and therefore it must synthesize patriotic and family dimensions: to be an assistant to a man in the nation creation work and at the same time to be the mistress in a man's life.

In critical writings and literary-publicistic essays O. Teliha expresses the aesthetic and literary ideas, common to all artists. O. Teliha clearly formulates the basic principles of the new meaning of art, which can be summarized as follows: 1) the search of basic principles of Ukrainian spirituality and creating for them a single form; 2) the search for values which will unite the nation; 3) the preservation of the basic principles of national feelings; 4) the preservation and development of love for the nation, to the past, to the people, as well as the cultivation of hatred to the enemy; 5) the development of national spirituality and the expression of respect for the heroes of the nation; 6) the development of Ukrainian nation. Thus one of the key requirements for the artists became the combination of high ideology of aesthetic, formative skills.

The religious sense of woman's being in O. Teliha's poetry is clearly Christian and is expressed in taking God's gifts and even punches, in considering the determined by God life's path, in stoically outliving of different life misfortunes, in being grateful to the Creator for his gifts, the greatest of which is the gift of love and the opportunity to die in the struggle for liberation of the Motherland.

Keywords: hermeneutic interpretation, sense of being, natio-centric significative system, woman's being, patriotic aspect, political aspect, intimate aspect, significative aspect.